

TERRACOTTA

Af Søren Vadstrup
Maj 2006

Navnet 'terracotta' betyder 'brændt/bagt jord' (idet ordet 'cotta' repræsenterer en forvanskning af det latinske ord 'coctilis med formerne coctis/cocta', der betyder 'brændt/bagt').

Mange ældre huse fra 'Historicismen' er forsynet med særligt dekorerede og detaljerede teglsten, enten i form af en bort, en gesims, et bånd eller sågar små søjler med kapitæler eller konsoller. Disse er udført i finere ler end murstenene, bl.a. for at kunne støbes i fint detaljerede gipsforme - for derefter at blive tørret og brændt. Man kalder dette med et italiensk ord for "Terracotta".

Terracotta kan variere i farvene, bl.a. gule, rosa, røde eller mørkerøde, eller de kan glaseres, og dermed blive hvide, gule, røde, grønne, blå eller sorte m.fl. Terracotta-elementerne er således industrielt producerede, i lighed med de øvrige facade-dekorationer i gips, portland-cement, støbejern eller zink, der kom på mode i 1850-erne og frem til ca. 1930.

Terracotta let kendelig på sin meget fine og glatte overflade, samt de meget tyndere og rigere detaljeringer, man kan fremstille med en finere lermasse.

Historicismen var facade-arkitekturens mest righoldige periode, hvorfor hele registeret af facade-elementer er fantastisk vigtig for husets arkitektur. Man se ofte et sammenspil af mursten, puds, cement- eller gips-dekorationer, men én af de smukkeste og mest tidstypiske historiske facader er af røde mursten med røde, gule eller grå terracotta-dekorationer.

Fremstilling af terracotta

Det er en længere proces at fremstille et terracotta-element, men som de fleste andre støbte former, kan man masseproducere det enkelte element, når først støbeformen er klar. Man starter naturligvis med en tegning og ud fra denne skærer en billedskærer en model af elementet af træ. Modellen skal have en vis overstørrelse, helt nøjagtig 9,5 % på alle leder, idet lermassen svinder næsten 30% under udtørringen før brændingen. Elementets form, og dermed modellen, må haller

ikke have 'underskårne' former, der ikke kan slippe formen i hel tilstand. Dette giver terracotta-dekorationer en helt særlig udtryksform, der som regel slet ikke bemærkes, i forhold til de elementer af sandsten eller kalksten, terracottaen skal efter-ligne. Det raffinerede ved terracotta-elementer er nemlig at de kan gøres ret dybe, skarpe og utroligt rigt detaljerede og forfinede bl.a. i forhold til støbte elementer af cementmørtel eller gips, bl.a. fordi leret svinder så meget og derfor selv automatisk 'slipper' støbformen. De kan rent faktisk gøres en smule 'underskårne'. Terracotta kan også være fremstillet i en form, der kan skilles ad i mindre dele.

Selve støbformen, der har dekorationens negative form, fremstilles af gips eller andet. Heri hældes den fine lermasse, men formen fyldes ikke bare op, da elementet højst må have en 'vægtykkelse' på ca. 3 cm. Man kan her vælge at presse centimeter tynde skiver af ler ned i formen og fore efter med andre lerskiver til en samlet tykkelse på de 3 cm. Der kan eventuelt anbringes afstivende 'skot' i form af tynde tværvægge eller frie afstivere i elementets hule del.

Herefter skal elementet tørre og efter en dags tørring er leret svundet så meget, at elementet kan tages ud, eventuelt ved at skille støbformen ad et planlagt sted. Man har nu mulighed for at gå terracotta-elementet efter for fejl, grater, huller eller ruheder. Overfladen glattes med et fugtigt stykke vaskeskind.

Nu udføres der 'forbandt-udhulninger' i de af elementets sider, der skal mures ind eller sammen med andre, idet det også er karakteristisk for terracotta-elementer, at de sættes sammen 'uden' mørtelfuger mellem elementerne. Mørtelen ligger således 'skjult' i de nævnte forbandt-udsparringer/huller i elementets sidevægge. Dette gøres også for at det færdige resultat skal ligne forbilledet, sandsten eller kalksten mest muligt i sit udtryk.

Det er vigtigt at de våde terracotta-elementer tørrer ret langsomt, idet der ellers vil opstå kritiske tørrerrevner eller spændinger i elementet, således at dette må kasseres. Elementerne brændes herefter i en almindelig teglovn ved 1080 grader. Temperaturen skal være helt konstant for at opnå en ens farve i leret.

Mange terracotta-elementer er i øvrigt glaserede. Dette giver en meget smuk, hård og holdbar overflade – der ydermere ældes smukt ved at krakelere og i øvrigt kan varieres meget med hensyn til farver og overfladestruktur.

I udlandet, eksempelvis USA, er glaseret terracotta meget mere udbredt end i Danmark, og benyttet langt ind i forrige århundrede især i den såkaldte 'Art Deco' stil. Et eksempel herpå er Rockefeller Center i New York fra 1932 samt Empire State Building, samme sted .

Omkring 1850 begyndte man at massefremstille terracotta-elementer til bygningsfacader, specielt i Italien, Tyskland, England, Holland, Belgien og USA. Også i Danmark var man hurtigt med, bl.a. er J.D.Herholdts Universitetsbibliotek fra 1855 ét af de tidligste eksempler, men derudover finder man stort set ikke en 'større' bygning i Danmark fra perioden 1855-1915 uden righoldige terracotta-dekorationer. Især de offentlige bygninger i København gik forrest: Statens Museum for Kunst, Charlottenborgs Udstillingsbygning, Nationalbanken, Geologisk Museum, Zoologisk museum, Den Polytekniske Læreranstalt, Københavns Rådhus, og tidens anden store bygherrer, brygger Jacobsen fulgte godt med med Ny Carlsberg Glyptotek og selve Carlsberg Bryggerierne.

Terracotta'en kunne bestilles som 'katalogvarer' og så var det bare om at vælge en passende stilart til huset, græsk, gotisk, barok eller som her, ovre i det ægyptiske.

På tidens åbenbart mere prestige-betonede byggerier som Christiansborg, Det Kongelige Teater og Marmorkirken benyttede man enten natursten eller støbte dekorationer i cement og gips. De mere almindelige byhuse og større landhuse i murværk afspejler dette mønster, masser af terracotta-dekorationer, men skal det være rigtig fint, vælger man cement.

Navnet terracotta bruges om meget andet end facadedekorationer i tegl. Gulvklinker, tagsten og større, ofte dekorerede, urtepotter, kaldes ofte for terracotta og det samme gør andre fritstående figurer, fremstillet af ler, eksempelvis den berømte og imponerende kinesiske 'terracotta-hær' der for nylig er udgravet arkæologisk, men som er fremstillet 200 år før Kristi fødsel. Terracotta optræder ligeledes ofte i antikke græske og romerske grave og bygninger og er således et materiale, der har flere tusind år 'på bagen'

Læs om:

Skader på terracotta

Reparationer på terracotta

Database over Frederiksholms Teglværks terracotta-elementer og formsten

I RAADVAD's Bygningsbevarings-ANVISNING: Restaurering af formsten og terracotta
Skrevet af Søren Vadstrup i maj 2006.05.